

De Stompe grondwaterslak *Avenionia roberti* Boeters, 1967 na 69 jaar teruggevonden in het Jekerdal in Maastricht

Fig. 2. Bronnetje in het Jekerdal. Foto: Stef Keulen.

Gerard Majoor

Avenionia roberti Boeters, 1967 after 69 years recovered from the Jekerdal, Maastricht

Summary

Various attempts were made to recover *Avenionia roberti* Boeters 1967 from groundwater in the Jekerdal in Maastricht, province of Limburg. The snail had been found living there in 1944 and 1946 at the bottom of a (later filled-up) well. This time, groundwater was pumped out and sieved through seven old-fashioned, hand-operated pumps installed in the Jekerdal by gardeners and farmers. These attempts had no success. However, eventually some empty but recent shells of *Avenionia roberti* were recovered from sediment exhausted by a small, natural well discovered in the Jekerdal.

De uitdaging

Op 10 oktober 2015 kreeg ik als lid van de Nederlandse Malacologische Vereniging het jubileumgeschenk van de 80-jarige vereniging: de Veldgids Slakken en mossels (Jansen, 2015). Bij het doornemen van deze veldgids werd mijn aandacht weer eens gevestigd op de Stompe grondwaterslak *Avenionia roberti*, die in de veertiger jaren van de vorige eeuw bij de watermolen Lombok in het Jekerdal te zuiden van Maastricht was gevonden. Ik woon in het Jekerdal en Lombok is op 10 min lopen van mijn huis. Als er één malacoloog voorbestemd was

Fig. 1. Situering bemonsterde handpompen in het Jekerdal.

om te proberen de Stompe grondwaterslak in het Jekerdal terug te vinden was ik dat wel. Ik besloot die uitdaging aan te nemen en een poging te ondernemen de Stompe grondwaterslak terug te vinden.

Natuurlijke historie

De Stompe grondwaterslak is in 1942 voor het eerst in Nederland gevonden in “zeefsel uit den Jeker even ten Zuiden van Maastricht” (Venmans, 1943). Op dat moment nam Venmans aan dat het om dezelfde grondwaterslak ging die in 1934 zo'n 15 km ten zuiden van Maastricht in twee bronnen bij Hermalle-sous-Argenteau in België was gevonden: *Avenionia bourguignati* (Locard, 1883) (Leruth, 1938). Venmans overwoog dat de slakkenhuisjes door de Jeker uit België konden zijn aangevoerd, maar sloot ook niet uit dat ze dichterbij de vindplaats leefden. Om die laatste hypothese te toetsen mobiliseerde hij via de toenmalige conservator van het Natuurhistorisch Museum in Maastricht hulp troepen om een aantal putten en bronnen in het Jekerdal op het voorkomen van de soort te laten onderzoeken. In één geval had die zoektocht succes: in 1944 werden in de waterput van de familie Demacker, bij de watermolen Lombok, eerst twee en later meer

Fig. 3. Vier exemplaren van de Stompe grondwaterslak *Avenionia roberti*. Foto: Stef Keulen.

dan 30 exemplaren van de Stompe grondwaterslak gevonden (Venmans, 1946) en in 1946 meer dan 100 (Van Regteren Altena, 1946). Helaas werd die put daarna gedempt en daarmee was de kans om die soort daar ooit nog te vinden verkeken (Notenboom & De Winter, 1983; Gittenberger *et al.*, 1998).

Nomenclatuur

Tussen 1939 en 1967 werd de wetenschappelijke naam van de Stompe grondwaterslak nog driemaal veranderd (De Winter, 2006). In 1967 kwam Boeters tot de conclusie dat de grondwaterslakken die onder andere in het Jekerdal waren gevonden als een ondersoort van *Avenionia brevis* moesten worden beschouwd; als hommage aan Robert Leruth noemde hij die ondersoort *Avenionia brevis roberti*. De type-locatie omschreef hij als: "Put van de Macker, Lombok, Maastricht (Niederlande); zerstört" (Boeters, 1967). In 2001 kreeg de Stompe grondwaterslak de status van eigenstandige soort: *Avenionia roberti* Boeters, 1967 (Falkner *et al.*, 2001).

Zoekstrategie

In het Jekerdal bevindt zich de legendarische Sint-Servaasbron, maar die put staat al decennia lang vrijwel droog (zie ook Venmans, 1946). Dat is mogelijk het gevolg van de verdroging van het Jekerdal sinds het begin van de vorige eeuw. Die verdroging is toegeschreven aan het stilleggen van de watermolens in de Jeker en het, in de zeventiger jaren ingezette, continu wegpompen van grondwater uit de kalksteengroeve in de Sint-Pietersberg (De Mars & Vermulst, 2005). Daarom leek zoeken naar nog gevulde waterputten in het Jekerdal geen kansrijke strategie om te pogen de Stompe grondwaterslak daar terug te vinden.

Maar er is een tweede vondst van de Stompe grondwaterslak beschreven uit het Geuldal (zie ook Jansen, 2015). Daar is in 1982 met een daar reeds aanwezige, ouderwetse handpomp grondwater opgepompt en gezeefd waarbij de soort eveneens gevonden werd (Notenboom & De Winter, 1983). Ik wist dat mijn vriend Hans van Lith zo'n handbediende waterpomp geïnstalleerd had bij zijn volkstuin in het Jekerdal; hemelsbreed een paar honderd meter ten noorden van Lombok en zo'n 150 m van de Jeker. Zou oppompen van grondwater met zo'n pomp

een kans bieden om de Stompe grondwaterslak terug te vinden in het Jekerdal?

Methode

Het aantal pompen in het volkstuintjes complex bleek groter dan één: er waren er zelfs vier. Bovendien wist mijn vriend dat een boer die een aangrenzend stuk land bebouwt ook een pomp had. We spraken een buurman van de boer aan en kregen via hem toegang tot nog twee pompen in het Jekerdal. Van een boer die land op de westoever van de Jeker bewerkt kregen we toestemming ook daar nog een pomp te bemonsteren (fig. 1). Bij iedere pomp pompten we naar schatting zo'n 150 l water omhoog dat we bij het uitstromen filterden door een zeef met een maaswijdte van 0,3 mm.

De opbrengst

Bij iedere handpomp kwam met het opgepompte grondwater wel wat gruis en zand mee, meestal enigszins roestbruin gekleurd. Die verkleuring wordt waarschijnlijk veroorzaakt door oxidatie van de ijzeren stijgbuis van de pomp die in het grondwater steekt. Bij één pomp kwamen er ook zwarte partikels mee die onder de binoculair aan kleine verbrandingslakken deden denken: was door die pomp misschien een voorhistorische vuurplaats aangeboord? Op het oog werd op de zeef helaas geen enkel slakkenhuisje gezien. Alle bescheiden residuen van de zeven pompen werden in één potje verzameld; het totale volume was ca. 2 cm³. Daarin werd onder het binoculair alleen een topje van een slakkenhuisje aangetroffen dat achteraf als niet afkomstig van een Stompe grondwaterslak werd geklasseerd.

De ontknoping

Bij gesprekken met boeren en bewoners van het Jekerdal werd gemeld dat er behalve pomp nummer 7 (fig. 1) nóg een pomp aan de westzijde van de Jeker moest staan. Bij navraag bij de beheerder van die pomp meldde die dat de pomp 'droog stond', maar dat er elders op zijn terrein water uit de grond opwelde. Inderdaad was er op die plaats een bronnetje waaruit, ondanks de relatief droge periode, spontaan water opborrelde (fig. 2). In een monster van het sediment rond die bron werden op 8 november 2015 drie volgroeide en twee juveniele huisjes van

de Stompe grondwaterslak aangetroffen. Op 15 november 2011 werd de plek opnieuw bemonsterd, dit keer samen met drie andere leden van de Mollusken Studiegroep Limburg. Daarbij werden uit sedimentmonsters nog 11 volwassen en acht juveniele huisjes van de Stompe grondwaterslak verzameld (fig. 3). (Vanwege de ligging van de bron op particulier terrein wordt de exacte locatie van de bron niet gepubliceerd).

Conclusie

Uit sediment rond een natuurlijk bronnetje in het Jekerdal ten zuiden van Maastricht werden 14 volgroeide en 10 juveniele huisjes van de Stompe grondwaterslak verzameld. Hoewel er geen levend exemplaar is gevonden zijn de huisjes vers genoeg om te mogen aannemen dat de soort ter hoogte van het bronnetje in het ondergrondse grondwater leeft. Daarmee is 69 jaar na de laatste vondst van de Stompe grondwaterslak in het Jekerdal aangetoond dat de soort daar nog steeds voorkomt. Voor Nederland houdt de vondst in dat de soort 33 jaar na de laatste vondst in Geulhem (Notenboom & De Winter, 1983) is teruggevonden.

Aan deze vondst is ook een mededeling gewijd in het Natuurhistorisch Maandblad (Majoor, 2016).

Dankwoord

Dank aan Hans van Lith voor toegang tot de volkstuinen Jekerdal, assistentie bij het pompen en filteren en het aanspreken van bewoners en boeren in het Jekerdal. Ik ben Wim Maassen en Stef Keulen erkentelijk voor hun hulp bij het schrijven van dit artikel en laatstgenoemde bovendien voor de foto's.

Geraadpleegde bronnen

- BOETERS, H.D., 1967. *Bythinella brevis* auct. und die Gattung *Avenionia* Nicolas 1882 (Prosobranchia, Hydrobiidae). – Archiv für Molluskenkunde 96(3/6): 155-165.
- DE MARS, H. & H. VERMULST, 2005. Een eeuw verdroging in het Jekerdal. Betekenis van watermolens voor een nat beekdallandschap. – Natuurhistorisch Maandblad 94(11): 227-231.
- DE WINTER, A.J., 2006. Escargots aquatiques souterrains de Belgique. – Eco Karst 63: 17-20.
- GITTENBERGER, E. & A.W. JANSSEN (red.), 1998. De Nederlandse zoetwatermollusken. Recente en fossiele weekdieren uit zoet en brak water. – Nederlandse Fauna 2. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland, Leiden.
- JANSEN, E.A., 2015. Veldgids slakken en mossels - land en zoetwater. – KNNV Uitgeverij, Zeist.
- FALKNER, G., P. OBRDLIK, E. CASTELLA & M.C.D. SPEIGHT, 2001. Shelled Gastropoda of Western Europe. – Verlag Friedrich-Held-Gesellschaft, München.
- LERUTH, R., 1938. La faune de la nappe phréatique de gravier de la Meuse à Hermalle-sous-Argenteau. Etudes biospéologiques IX. – Bulletin du Musée royal d'histoire naturelle de Belgique 14(41): 1-37.
- MAJOOR, G., 2016. Na 33 jaar weer boven water: de Stompe grondwaterslak (*Avenionia roberti*). Natuurhistorisch Maandblad 105(2): 33.
- NOTENBOOM, J. & A.J. DE WINTER, 1983. *Avenionia brevis roberti* Boeters (Prosobranchia, Hydrobiidae) in the Netherlands, with notes on its habitat. – Basteria 47(5/6): 149-153.
- VAN REGTEREN ALTENA, C.O., 1946. Faunistische aantekeningen, 1. *Avenionia bourguignati* (Locard) in Nederland. – Basteria 10(3/4): 45-46.
- VENMANS, L.A.W.C., 1943. Een nieuwe vondst (*Avenionia bouguignati* Loc.) en een opwekking. – Natuurhistorisch Maandblad 32: 84-86.
- VENMANS, L.A.W.C., 1943. *Avenionia bouguignati* (Locard, 1883), een nieuwe soort voor Nederland. – Basteria 8(3/4): 64-71.
- VENMANS, L.A.W.C., 1946. *Avenionia bouguignati* (Locard) in Zuid-Limburg. – Natuurhistorisch Maandblad 36: 2-5.

Adres van de auteur
gmajoor87@gmail.com